

Oversigt

Debatten om Goldhagens Holocaust-tolkning

EN FAGLIGT VIGTIG ELLER FAGPOLITISK
NØDVENDIG DISKUSSION?

AF

KARL CHRISTIAN LAMMERS

Noget sådant hænder så sjældent, at enhver historiker naturligvis burde være vildt misundelig. Det er lykkedes en ung amerikansk politolog, David Jonah Goldhagen, at fremkomme med et kontroversielt historisk værk, der har vakt offentlig sensation og for en tid sat dagsordenen i den historiske diskurs om Tyskland og nazisternes Holocaust på Europas jøder.¹ Bogen er blevet dygtigt lanceret i alle medier som ny helheds-tolkning af Holocaust, og den er af det seriøse ugemagasin *Die Zeit* blevet ført frem med det mål at fremprovokere en ny og skarpere historikerstrid gennem kritik af, hvad *Die Zeit* har fremstillet som den

¹ Daniel Jonah Goldhagen: *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York og London 1996, engelsk paperback 1996. Tysk udgave *Hitlers willige Vollstrecker. Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust*, Berlin 1996, der indeholder et nyt forord; desuden er den lige oversat til italiensk.

Bogen har afstedkommet en del diskussion, jvf. bl.a. Gordon A. Craig: *How Hell Worked*, *The New York Review* 18 4. 1996, Matthias Heyl: *Die Goldhagen-Debatte im Spiegel der englisch- und deutschsprachigen Rezensionen vom Februar bis Juli 1996*, i *Mittelweg* 36, H. 4, 1996, *Die Goldhagen-Kontroverse*, *Die Zeit*, udg. af Volker Ulrich, Hamburg 1996, Julius H. Schoeps (udg.): *Ein Volk von Mördern? Die Dokumentation zur Goldhagen-Kontroverse um die Rolle der Deutschen im Holocaust*, Hamburg 1996, Josef Joffe: *Goldhagen in Germany*, *The New York Review* 28.11. 1996, Fritz Stern: *The Goldhagen Controversy. One Nation, One People, One Theory?*, *Foreign Affairs* November/December 1996, Jens Petersen: *Die Schuld ganz Europas*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 1.2. 1997.

Senest har Dieter Pohl i en meget grundig forskningsoversigt placeret Goldhagen i forhold til Holocaustforskningen, *Die Holocaust-Forschung und Goldhagens Thesen*, *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte* 45, 1997, hæfte 1, s. 1-48.

tyske historieforsknings selvtilfredshed mht. udforskningen af nazitiden.² Goldhagens bog ikke bare gået hen og blevet en faglitterær bestseller såvel i USA, hvor den er blevet prisbelønnet, som i Tyskland, hvor bogen er udkommet i 8 oplag og solgt i flere end 150.000 eksemplarer. Men den har også virket som en udfordring på store dele af Holocaustforskningen, især den socialhistorisk orienterede del, der må lægge ryg til artige angreb fra Goldhagen.³ Med den allerede i titlen formulerede these om ganske almindelige tyskere som Hitlers villige eksekutorer eller mordere indvarsler bogen et perspektivskifte i udforskningen af Holocaust, nemlig fra de for jødeudryddelsen ansvarlige SS-institutioner og magtbureaukratier og dens mange ofre til de i Holocaust umiddelbart handlende, især uden for SS og tilintetgørelseslejrene. Og Goldhagen har derigennem lagt op til en sikkert nødvendig og hidtil fortrængt debat om den enkelte tyskers medvirken og også individuelle ansvar og skyld i forbindelse med det nazistiske genocid på Europas jøder, men også om antisemitismens plads i Tysklands historie frem til 1945. På den måde er bogen samtidig blevet meget moralsk og anklagende, og den kommer ved at fokusere på tyskernes medvirken i Holocaust og ved at søge at motivere deres handlinger i virkeligheden mere til at prøve at eftervise skyld end at give den påståede helhedsforklaring på Holocaust.

Til gengæld er det langt fra sikkert, at bogen trods dette vigtige perspektivskifte udgør den milepæl i Holocaustforskningen, som Goldhagen selv synes at mene.⁴ Han kan bestemt ikke påstås at lide af falsk beskedenhed; tværtimod hævder han at have fremlagt en ny helheds-tolkning, og som led heri klandrer han med arrogant bedreviden den hidtidige forskning for forsømmelser og fejltolkninger. Han kritiserer især, at forskningen har fokuseret for stærkt på upersonlige strukturer som de nazistiske organisationer, institutioner og SS-organer og dermed set bort fra de mange – navngivne – mennesker i og uden for SS, der som bødler og mordere (Täter⁵) medvirkede til og udførte massedrabene, fra

² Jvf. således Zeit-redaktøren Gunter Hoffmanns kritik af den tyske historikerdag 1996, fordi den ikke tog diskussionen af Goldhagens tolkning op, *Die Welt ist, wie sie ist*, aftrykt i *Goldhagen-Kontroverse* s. 57-59, jvf. endvidere kritisk til hele medielanceringen Rainer Erb: *Die Vergangenheit, die nicht vergehen will*, *Das Parlament* 43, 18.10. 1996.

³ Det er navnlig kommet frem i Goldhagens svar på kritikken, *Das Versagen der Kritiker*, aftrykt i *Die Goldhagen-Kontroverse*, s. 26-39.

⁴ Jvf. hertil især den forbilledlige kritik, som Dieter Pohl har skrevet, hvori han såvel fremhæver Goldhagens fortjenester som påviser hans videnskabelige og metodiske mangler (note 1).

⁵ Goldhagen opererer med et omfattende Täter-begreb, der inddrager alle der på den ene eller anden måde kan bringes i forbindelse med jødeforfølgelse og Holocaust, jvf. s. 203 (her er efter den tyske udgave).

deres mentaliteter og holdninger og fra den dæmoniserende antisemitisme, der gennemsyrede Nazi-Tyskland.

At forklare hvorfor og hvordan Holocaust kunne gennemføres kræver derfor i hans øjne en radikal revision af alt, hvad der hidtil har været skrevet om Holocaust. Af let forståelige grunde har mange især tyske, men også amerikanske historikere, der har bidraget væsentligt til at udforske jødeudryddelsen, følt sig stødt over Goldhagens bedrevendende kritik og især den arrogante måde den er blevet fremført på. Derom mere indgående senere.

1.

Først vil det dog være på sin plads at præsentere Goldhagens bog og dens synspunkter nærmere. Dens hovedemne er som nævnt die Täter, altså de mange mænd og kvinder, der medvirkede i udryddelsen af jøderne uden for udryddelseslejrene – her blev godt halvdelen af drabene gennemført – og deres motiver og holdninger i forbindelse med dette. Ifølge Goldhagen var millioner af tyskere direkte og indirekte indblandet, deraf omkring 100.000 som egentlige bødler. Det spørgsmål, som han har stillet sig er, hvordan så mange tyskere dog kunne medvirke i den forbryderiske jødeudryddelse, han vil søge at forklare hvorfor tyskerne støttede Holocaust og var villige til at medvirke i det, han vil prøve at forklare deres handlinger. For at kunne forklare hvorfor Holocaust kunne lade sig gøre uden protester fra tyskerne, må meget af det der er skrevet ifølge Goldhagen revideres. Forskningen har ikke alene i vidt omfang set bort fra de mange Täter, der på stedet udførte massedrabene. Men den har også manglet en teoretisk referenceramme hertil: ifølge Goldhagen har den overordnet abstraheret fra, at det tyske samfund grundlæggende var antisemitisk, og at den tyske antisemitisme, der var fælles for Hitler og tyskerne, var udgrænsende og morderisk og båret af et dybtsiddende had til jøderne. Goldhagens hovedpointe opridses skarpt i indledningen: Bødlerne (die Täter) var for ham hverken forbryderiske »nazister« eller »SS-folk«, men tyskere. Han taler hele tiden om tyskerne (die Deutschen, diese Deutschen, ikke om Deutsche). Bødlerne var altovervejende tyskere, ganske almindelige tyskere. Og Holocaust ville ikke være sket uden dem, det kunne kun finde sted i Tyskland. Hans hovedtese er, at udryddelsen af de europæiske jøder udgjorde et af det tyske folk gennem lang tid efterstræbt »nationalt projekt«.

Emnet behandles ikke udelukkende ved at analysere, hvad de handlende selv har fortalt og skrevet, eller hvad der i dokumenter, vidneudsagn og retssager er dokumenteret herom, men ved at læse alle

disse vidnesbyrd ud fra det, som Goldhagen fremstiller som den i Tyskland dominerende »kulturelt-kognitive« model af jøderne. Altså ud fra en slags model-antisemitisme, som han opfatter som repræsentativ for den tyske politiske kultur.

Følgelig falder bogen i to hoveddele. Først fremlægges udførligt en teoretisk-analytisk referenceramme, der beskriver antisemitismens udvikling på knap 130 sider. Dernæst udfoldes på de teoretiske præmisser en empirisk eksemplificering af først og kortfattet den nazistiske jødepolitik, udryddelsesprogrammet og dets institutioner, herunder de over 10.000 lejre, der for Goldhagen udgjorde selve det nazistiske systems væsen. Og slutteligt og mest udførligt undersøges tre konkrete udryddelsesaktioner mod jøder, som Täter med stor brutalitet og grusomhed deltog i.

I sin metodisk-teoretiske indledning fremfører Goldhagen, at det ikke er muligt at forklare, hvorfor Holocaust kom, og så mange tyskere medvirkede uden at analysere det tyske samfund før og under nazismen eller med andre ord uden at analysere og bestemme antisemitismens væsen i Tyskland. Det er et kardinalpunkt for hans these, at antisemitismen havde en særlig karakter i Tyskland, nemlig at antisemitismen fra begyndelsen af det 19. årh. havde, hvad der kaldes en »udgrænsende (eliminatorisk)« eller »eliminationistisk« karakter: Jøderne skulle fjernes og udryddes. Et andet kardinalpunkt er, at også almindelige tyskere var motiveret af og reagerede på, hvad Goldhagen kalder en almindelig »kognitiv model« om jøderne. Holocaust var i sidste instans konsekvensen af et verdenssyn, der blev delt af flertallet af tyskerne, og som de troede på som en retfærdig sag: »Billedet som tyskerne skabte sig af jøderne, *prædestinerede jøderne* – anderledes end danskerne eller indbyggerne i München – til udryddelse og gjorde denne udryddelse *nødvendig*«. ⁶ De hos tyskerne indkodede antisemitiske holdninger var den centrale drivkraft i deres medvirken til Holocaust. De legitimerede Hitlers beslutninger, og de skabte en beredvillighed hos dem til selv at mishandle og dræbe jøder. Den i det tyske samfund og tysk kultur fremherskende eliminatoriske antisemitisme foranledigede derfor mange almindelige tyskere til at medvirke i jødeudryddelsen. Og de handlende morderes plads ville også uden videre være kunnet blevet overtaget af millioner af andre, hævder Goldhagen. Dermed var vejen til Auschwitz givet i 1933, ja i virkeligheden programmeret allerede før. Men først i 1933 kom med Hitler og hans nazister folk til regeringsmagten, der politisk og praktisk var rede til at eliminere og skaffe

⁶ S. 461 (fremhævet hos Goldhagen).

jøderne ud af verden. Det eliminatoriske projekt kunne sættes i værk. Og det blev endeligt søgt virkeliggjort, da Hitler efter erobringen af Polen og det vestlige Rusland havde samlet de fleste af Europas jøder i sin magt. For Goldhagen er jødepolitikken følgelig ikke »snoet«, som Karl Schleunes og andre historikere med ham har hævdet,⁷ den var tværtimod »usædvanlig koherent og målorienteret« (s. 166), rettet ind mod tilintetgørelse og udryddelse. Den blev båret af en i det tyske samfund fremherskende fælles fjendeopfattelse af jøderne, den eliminatoriske raceantisemitisme.

Det analytiske tyngdepunkt i bogen er eksemplificeringen af thesen på tre konkrete aktioner mod jøderne. Det består af detaljerede undersøgelser af de såkaldte politibataljoner, især politibataljon 101, der dræbte masser af jøder i felten i Polen, af de jødiske »arbejdslejre« i Polen og af dødsmarkerne fra lejrene i krigens sidste fase. I disse aktioner udfoldedes en næsten ubeskrivelig grusomhed, der ifølge Goldhagen var begrundet i de medvirkendes antisemitisme og dybtliggende had til jøderne. Hver især opviste disse aktioner – og i konkret personificeret form – følgelig grundtrækkene i Holocaust, idet de medvirkende forstod hvad der var deres opgave, de var motiverede af overbevisningen om at den var nødvendig og retfærdig, og derfor kunne de uden større skrupler og med stor brutalitet ydmyge, pine og dræbe mange jøder, såvel mænd, kvinder som børn. Det var så at sige internaliseret at dræbe jøder. I disse konkrete afsnit rejser bogen nye væsentlige problemstillinger, og den fremlægger ny viden, dog mindst om politibataljonerne, der allerede er blevet grundigt undersøgt af Christopher R. Browning. Aktionerne beskrives indgående med alle uhyggelige detaljer, også med henblik på at få mordernes motiver og holdninger til ofrene frem, få belyst deres mentaliteter og om de deltog frivilligt eller under tvang etc. Goldhagen udvider her kendskabet til de hidtil anonyme mordere.

Den teoretiske ramme og dens bestanddele har dog en nærmest aksiomatisk karakter, idet det er de teoretiske indsigter eller postulater, der bliver eksemplificeret i det historisk-empiriske materiale, som inddrages. Men de bliver ikke problematiserede ved mødet med det. Hans metode er med andre ord ikke kontrafaktisk, han søger efter bestemte svar. Følgelig er Goldhagens konklusion også næsten givet på forhånd. Hvis man udgår fra den tyske antisemitismes historie og karakter forstår man hadets omfang, brutaliteten og beslutsomheden hos tyske Täter: de myrdede jøderne for Tyskland. De medvirkede beredvilligt, fordi de

⁷ Karl A. Schleunes: *The Twisted Road to Auschwitz: Nazi Policy Toward German Jews, 1933-1939*, London 1972.

mente at de udførte en retfærdig og nødvendig mission. Det legitimerede selv grusomhed, og det frisatte energier og vold som civilisationen ellers holdt nede. Fra de undersøgte Täter i politibataljonerne generaliserer Goldhagen til hele det tyske folk: »Hvad disse *helt almindelige tyskere* gjorde, var også at forvente fra andre *helt almindelige tyskere*«. ⁸ Den sidste påstand forbliver dog et postulat, da den ikke belægges kildemæssigt, den er aksiomatisk: den hos tyskerne iboende kulturelt-kognitive model af jøderne udtrykte et fundamentalt had til jøderne (den eliminatorisk antisemitisme), og den motiverede tyskernes beredvillige medvirken i folkemordet på jøderne. Goldhagen er imidlertid ikke i stand til at sandsynliggøre, at andre almindelige tyskere, der ikke aktivt medvirkede i myrderierne, ville have medvirket villigt, hvis de var blevet sat til det. Hans konklusion gælder alene de godt 1.000 politifolk, han har undersøgt.

2.

Goldhagens bog kaster nyt lys over en hidtil ikke mere indgående undersøgt side af Holocaust. Alligevel må hans forehavende vække store betænkeligheder af faglig og metodisk art. For selv om han ved at rykke de mange Täter, deres handlinger og mentaliteter frem i søgelyset har bidraget til at gøre det ufattelige Holocaust virkeligt som enkeltmenneskers og grupperes værk, og han også rejser mange nye spørgsmål, så kan der fagligtvidenskabeligt fremføres mange indvendinger mod hans metode og fremstilling, som en yngre Holocaust-forsker Dieter Pohl just udførligt har påpeget. Betragtet som historisk-analytisk fremstilling af og forklaring på vejen til Auschwitz må det siges at være en ufuldstændig og også i enkelte afsnit ikke særlig god bog. Der kan med rette kan rejses tvivl om hans fremgangsmåde, der er blevet betegnet som »uhistorisk« (Fritz Stern⁹), og hans metode må siges at være yderst kritisabel, idet den sammenblander et personniveau med et kollektivt og slutter fra det ene til det andet. Der syndes groft mod mange historieteoretiske og metodiske forskrifter. I sin fremstilling reviderer Goldhagen radikalt og med løs og usensitiv hånd, han skyder historikere opfattelser i skoene, som de ikke har fremsat i den form, Goldhagen gengiver det, og han vælger at inddrage og bruge de kilder, der støtter hans skematiske model, mens han vælger dem fra, der fortæller noget andet. Måske også for at få sig selv fremstillet som mere original, end han i virkeligheden er.

Denne kritik skal underbygges med enkelte eksempler. Således har to

⁸ S. 471 (fremhævet hos Goldhagen).

⁹ S. 129.

amerikanske historikere protesteret mod Goldhagens brug af ting, de selv har skrevet. Dels har han gjort forfatteren Thomas Mann, der var jødisk gift, til eksponent for den kulturelt-kognitive model af jøderne, hvilket er det stik modsatte af, hvad Fritz Stern har skrevet om Thomas Mann; dels har Christopher R. Browning reageret imod, at Goldhagen har gjort hans karakteristik af politifolkene i reservebataljon 101 som »almindelige tyske mænd« til, at de var gennemsyret af den morderiske antisemitisme, som Goldhagen jo hævder var karakteristisk for det tyske samfund. Der må dog være forskel på at være almindelig tysker og så være morderisk antisemit!

Den metode, Goldhagen anvender hertil, ligner lidt et prokurator-kneb, den betjener sig af bl.a. cirkelslutninger og syllogismer. Fordi vi takket være Christopher R. Brownings fremragende analyse af ordenspolitiets bataljon 101's aktiviteter i Østeuropa¹⁰ – som Goldhagen supplerer med undersøgelser af andre tilsvarende politibataljoner – véd, at de tyske politisoldater, der medvirkede i masseeksekutioner af jøder i Polen i politisk, social, familiemæssig og mental henseende var ganske normale mennesker, slutter Goldhagen, at alle normale tyskere også var eller kunne blive Hitlers og nazisternes velvillige bøddler. De havde indoptaget den eliminatoriske antisemitisme, der prægede og gennemsyrede Tyskland i modsætning til andre lande, der også kendte antisemitisme. Nødvendigheden af at eliminere jødedommen stod klart for alle, hævder han.¹¹ Og da Hitler og nazisterne gennemførte den som genocid var flertallet rede til at medvirke til dens brutale implementering.

Goldhagen hævder endvidere, at jøderne i Weimarrepublikken stod alene over for nazisternes antisemitisme og ikke blev støttet fra hverken liberal-demokratisk, katolsk eller socialdemokratisk og kommunistisk side. Det er en urigtig og ganske horribel påstand, hvilket han kunne have overbevist sig om ved at inddrage nogle af de historikere, der har beskæftiget sig med den problematik. Ganske symptomatisk synes han ikke at kende det eksisterende hovedværk om socialdemokraternes holdning til nazismen, nemlig Wolfram Pytas,¹² hvori der gøres udførligt rede for den socialdemokratiske kritik af og modstand mod NSDAP's antisemitisme. Antisemitismen stod stærkt på højrefløjen og blandt studenterne, men Goldhagen ser bort fra, at den blev magtfuldt imødegået.

¹⁰ Christopher R. Browning: *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Polen*, New York 1992.

¹¹ S. 461, 471.

¹² Wolfram Pyta: *Gegen Hitler und für die Republik. Die Auseinandersetzung der deutschen Sozialdemokratie mit der NSDAP in der Weimarer Republik*, Düsseldorf 1989.

Mindst lige så kritisabelt er det, at Goldhagen må hævdes at omgås lemfældigt for ikke at sige manipulerende med kildematerialet. Det er også blevet fremholdt detaljeret af hans kritikere. Som eksempel skal her fremdrages hans brug af de såkaldte Deutschland-Berichte fra SPD.¹³ Når der heri tales om »jødespørgsmålet« (Judenfrage), læser Goldhagen det selvfølgelig på sin egen måde, nemlig som spørgsmålet om at få fjernet jøderne fra Tyskland. Han hævder, at også arbejderne, der hovedsageligt var marxister og dermed ideologiske modstandere af nazisterne, »i almindelighed hvad jøderne angik, stemte overens med regimet«, hvilket også skulle være medgivet af mange socialdemokratiske informanter.¹⁴ Efter at have citeret fra en beretning fra 1936 – »Antisemitismen har utvivlsomt slået rod i brede dele af befolkningen« – fastslår han, at selv om andre beretninger ikke tegner et helt så bedrøveligt billede, eksisterede der et »jødespørgsmål«. Citat: »Der kan næppe herske tvivl om den næsten universelle udbredelse af disse overbevisninger og af den tilgrundliggende kognitive model«. ¹⁵ Der kan dog fremsættes tvivl, især fordi »jødespørgsmålet« i disse beretninger er noget helt andet end hans læsning af det. Af de 11 beretninger, som Goldhagen henviser til, udtrykkes i mindst 7, at antisemitismen ikke havde folkelig tilslutning. Eksempelvis fortælles det: »De fleste mennesker betegner jødelovene (fra 1935/KCL) som meningsløse. Medlidenheden med jøderne er meget hyppigere end tilslutning til lovene. I de brede lag i befolkningen har antisemitismen ikke slået rod..« Eller: »Når man betænker, at befolkningen trods flere års jødehetz også i dag kun i begrænset omfang medvirker til denne hetz, at de fleste sågar selv boycotter jødeboycotten, så må man tage hatten af for, hvor lidt de antisemitiske paroler har fået tag i befolkningen«. Og selv om der medgives, at det tyske folk inderligt altid har været antisemitisk, er det dog noget ganske andet end, hvad Goldhagen hævder.¹⁶

Sidst, men ikke mindst er der problemet med Goldhagens overordnede fremstilling af antisemitismen og dens historie i Tyskland, dens status og væsen. Det kan der med rette rejses seriøse indvendinger imod, som det er gjort fra stort set alle historikers side. Denne kritik sætter i virkeligheden spørgsmålstegn ved Goldhagens teoretisk argumenterede hovedthese om en udgrænsende og morderisk antisemitisme som et tysk nationalt projekt. Her skal blot et enkelt moment påpeges. Fordi det må

¹³ Deutschland-Berichte der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands (Sopade) 1934-1940, opr. udgivet 1934 til 1940, her anvendt i genoptryk Offenbach 1980.

¹⁴ S. 137.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Sopade 3, 1936, s. 24-27.

sætte spørgsmålstegn ved hele hans these om den hos alle tyskere fremherskende kulturelt-kognitive model af jøderne (den udgrænsende antisemitisme), vælger Goldhagen at se bort fra den kompleksitet, som historien, kildemateriale og forskning rummer mht. tyskerne og antisemitismen under kejserriget, mht. især Weimartiden, men også mht. den tyske befolknings reaktioner på nazisternes og regimets statsligt forordnede antisemitisme. Man kan med andre ord godt betvivle hans kilders repræsentativitet. Og man kan derfor sætte spørgsmålstegn ved hans slutning fra undersøgelsen af formentlig op imod 1.000 enkeltpersoners mentaliteter og motiver til *alle* tyskere. Det er højst tvivlsomt, om de kan opfattes som repræsentative for det tyske folk.

3.

Mens de første reaktioner i USA og England på Goldhagens bog var positive og velvillige – de kom godt nok også fra folk der ikke selv var eksperter inden for Holocaust-forskningen – så skabte bogen hurtigt furore i Tyskland, hvor den af mange kommentatorer blev betragtet som en bekræftelse af anti-tyske ressentiments og fordomme, der mentes stadig at være fremherskende hos mange amerikanere, og dermed som genspejlende et udbredt ubehag over for det forenede Tyskland. Men Goldhagens udfordring blev hurtigt taget op, idet bogen som nævnt indledningsvis blev kraftigt promoveret af Volker Ulrich i det ansete *Die Zeit* som en vigtig påmindelse om, at tyskerne langt fra var færdige med dette det mest forfærdelige kapitel i deres historie.¹⁷ Det var lykkedes Goldhagen at gøre det til et spørgsmål om menneskers medvirken. *Die Zeit* søgte at søsætte en ny historikerstrid, og flere kendte tyske og amerikanske historikere blev opfordret til at kommentere Goldhagens theser. Resultatet blev, at Goldhagens theser efterhånden i især Tyskland udløste en heftig kritik blandt historikerne, der ikke udelukkende var faghistorisk betinget, men som også skyldtes, at bogen blev opfattet som om der påny fra amerikansk side blev lagt op til en ny kollektiv anklage og påstand om kollektiv skyld: at alle tyskere havde været ansvarlige for og medskyldige i Holocaust. Goldhagen har selv afvist, at han taler om kollektiv skyld, men faktisk rejser han en kollektiv anklage, fordi han gør sine eksemplariske mordere repræsentative for tyskerne som sådan og hævder, at mange andre ville have handlet lige sådan. Kritikken fra historikerside af bogens videnskabelige betydning har været mere nega-

¹⁷ Volker Ulrich: *Hitlers willige Mordgesellen. Ein Buch provoziert einen neuen Historikerstreit: Waren die Deutschen doch alle schuldig?*, aftrykt i *Die Goldhagen-Kontroverse*, s. 45.

tiv end positiv; det er endvidere blevet kritiseret, at hans fremstilling af Tysklands historie og antisemitismen i det 19. årh. er skematisk, og man betvivler den af ham påståede kulturelt-kognitive model af jøderne.

Der fulgte en debat i offentligheden, igen med historikere som debattører, der af nogle er blevet sammenlignet med den såkaldte Historikerstreit, der blev udløst af filosofen Jürgen Habermas i sommeren 1986, da han kritiserede navngivne historikere for at relativere Naziregimes jødeudryddelse. Der er da også påfaldende lighedspunkter. Lige som dengang er det interessante ved debatten om Goldhagens theser imidlertid ikke bogen i sig selv, fordi den faktisk bortset fra hans vigtige fremdragelse af Tåter og fokuseringen på deres handlinger og motiver ikke bringer særligt meget nyt stof eller nye indsigter. På nogle områder er bogen heller ikke – som fremholdt af de tyske kritikere¹⁸ – på højde med den eksisterende viden om Endlösung. Elementer i den basale these er påstande, bogen generaliserer utilladeligt, den nedtoner især SS-institutionernes og magtapparatets rolle, og den ser bort fra SS's og SS-folks rolle i de undersøgte udryddelsesaktioner.¹⁹ Eksempelvis har Hans Mommsen i en stærkt afvisende anmeldelse karakteriseret bogen som værende uden nye indsigter og mere udtrykkende et tilbagefald forskningsmæssigt til længst overvundne synspunkter,²⁰ og den hævdedes langt hen simpelthen at være en »dårlig bog«, som en af de bedste kendere af nazistisk raceideologi og udryddelsespolitik, Eberhard Jäckel, ret tidligt formulerede det.²¹

Det interessante er selvfølgelig, hvorfor en bog der ikke selv fagligt retfærdiggør en stor debat, alligevel har kunnet forårsage sådan et postyr især i den tyske offentlighed, men også blandt tyske historikere. Men interessant nok ikke uden for Tyskland måske med USA som undtagelse, hvor den fagligt og videnskabeligt overvejende er blevet skubbet mere uengageret til side, da den ikke har bragt meget nyt.²² Mens ældre tyske historikere som Eberhard Jäckel, Hans Mommsen, Hans-Ulrich Wehler og Klaus Hildebrand, men også amerikanerne Fritz Stern og Christopher Browning gennemgående har været endda meget negative i deres vurdering, så har Julius H. Schoeps, professor i jødisk historie, og navnlig

¹⁸ Jvf. artiklerne i Die Goldhagen-Kontroverse.

¹⁹ Således påviser Eberhard Jäckel, at en af Goldhagens centrale "ganske almindelige tyskere" faktisk havde været medlem af SS siden 1933, Eberhard Jäckel: Einfach ein schlechtes Buch, die Goldhagen-Kontroverse, s. 14-15.

²⁰ Hans Mommsen: Dünne Patina der Zivilisation, i Die Goldhagen-Kontroverse, s. 40-46.

²¹ Eberhard Jäckel sammesteds s. 14.

²² Jvf. eksempelvis omtalen i Frankfurter Allgemeine Zeitung om modtagelsen af bogen i Israel (10.12. 1996) og i Italien (1.2.1997).

ynge tyske historikere som Ulrich Herbert, Hannes Heer, Wolfgang Wippermann og senest Dieter Pohl medgivet, at Goldhagen med en videnskabeligt og historisk-analytisk ringe bog dog har tematiseret et væsentligt og sensibelt emne, som man fra tysk side har været tilbøjelige til at skubbe i baggrunden. Altså spørgsmålet om, hvorfor mange almindelige tyskeres direkte og indirekte villigt medvirkede i jødeudryddelsen, hvordan de forholdt sig til denne forbrydelse og dermed om deres individuelle ansvar og skyld. Han har derfor rejst en nødvendig debat, der er vigtig for at kunne begribe og forklare, hvorfor Holocaust kunne lade sig gøre i hele sit morderiske omfang. Stort set alle historikere har sat spørgsmålstejn ved Goldhagens overordnede og generelle forklaringsmodel, som Browning har beskrevet som en »dæmonisering« af tyskerne,²³ men de medgiver, at antisemitismen formentlig var langt mere udbredt end hidtil antaget, at den fandtes i samfundets midte og eliter, og at også en del almindelige tyskere var stærkt antisemitisk motiverede, da de involverede sig i regimets forbrydelser.²⁴ Et centralt stridsspørgsmål i Tyskland har forenklet været, om tyskerne virkelig kollektivt var skyld i folkemordet på jøderne. Det er blevet tilbagevist af stort set alle.

Måske mere uforklarlig er den kolossale offentlige opmærksomhed, der er blevet Goldhagen til del, og også den implicite sympati der må siges at have omgærdet hans person og synspunkter. Det kom frem under nogle diskussionsmøder, der blev arrangeret i flere tyske universitetsbyer i september 1996, og hvor tusinder af mennesker mødte frem og mange varmt støttede ham. Men ikke de tyske historikere, han diskuterede med. Goldhagen oplevede nærmest et triumftog gennem Tyskland. Har Goldhagen med sin anklagende bog bidraget til at aftabuisere et samfundsmæssigt og menneskeligt sensibelt tema, har han ved at give navn til »almindelige mordere« med andre ord ramt skyldfølelsen hos mange tyskere? Virker jødeudryddelsen stadig så stærkt emotionelt, at mens mange samtidige instinktivt forsvarer sig og dermed bidrager til at fortrænge en nødvendig debat, så berøres især yngre af hans dramatisering og almengørelse? Hvis Goldhagen med sin provokation har bidraget til at fastholde jødeudryddelsen som også et mere moralsk og kollektivt problem, så har hans bog været politisk og psykologisk vigtig. Selv om det set ud fra en historikersynsvinkel er sørgeligt igen – ligesom

²³ Christopher R. Browning: Dämonisierung erklärt nichts, aftrykt i Die Goldhagen-Kontroverse, s. 6-8.

²⁴ Jvf. eksempelvis Ulrich Herberts kommentar Aus der Mitte der Gesellschaft, Die Goldhagen-Kontroverse, endvidere Pohl (note 1).

med Holocaust TV-serien i 1978, der med sine almindelige mennesker og lille historie gav navne til ofrene for Holocaust – at skulle opleve, at et sensationelt værk bliver fejret, som om det havde afsløret og bragt noget frem, som historikerne skulle have fortrængt. Som Dieter Pohl overbevisende har demonstreret, har Holocaust-forskningen faktisk kunnet blotlægge og dokumentere mange af jødeudryddelsens aspekter. Men af gode grunde ikke alle, fordi denne hovedsageligt foregik i områder i øst, hvis arkiver frem til 1989 var lukkede. Det er også dokumenteret, at mange andre end SS-folk medvirkede.²⁵ Den tyske offentlighed har ikke grund til at klandre historikerne for selvtilfredse at have undladt at tage emnet op. Måske skyldes opstandelsen ligesom i 1978 Goldhagens meget personfikserede og moralske amerikanske stil, der har gjort historie til et spørgsmål om almindelige enkeltpersoner og deres handlinger, ikke om anonyme strukturer eller politisk og statslig magt. Eller er der anderledes sagt tale om et generationsopgør udstillet som »historikeropgør»? Det er svært at afgøre, men det er påfaldende, at Goldhagen især synes at have mødt sympati hos yngre og unge.

Et sidste spørgsmål værd at tage op kunne være, hvorfor Goldhagens provokerende og anklagende bog er udkommet just nu, knap fem år efter Tysklands fredelige genforening og endelige udsoning med verdens nationer og dermed samtidig med landets tilbagevenden til »normaliteten«. Er der i virkeligheden tale om en meget »politisk« bog i en situation, hvor Tyskland efter over 45 års moralsk og magtpolitisk karantæne igen er ved at blive respektabelt og på vej til at blive »normaliseret« som stat? Altså i grunden udtryk for et amerikansk, især jødisk-amerikansk ubehag ved det genforenede Tyskland og dets påfaldende selvtilfredshed og dermed påstand om at det ikke er »normaliseret«, gennem påmindelsen om at tyskere alligevel ikke skal føle sig helt færdige med den del af deres historie, at de stadig skal fastholdes som gidsler af den? Og at de alligevel ikke er som alle andre nationer, de rager stadig op som noget særligt, de har fulgt en »Sonderweg«, og det er begrundet i en historie, der ikke er tilgivelse for, og som aldrig må glemmes? Sådan kunne hans anklage om kollektivt ansvar måske tolkes, og det kunne måske forklare, hvorfor Goldhagen på bedste amerikanske besik er blevet en succeshistorie, selv om historikerne har afvist ham og hans hovedtheser.

²⁵ Jvf. note 1.